

ντέφι

περιοδικό για το τραγούδι κι όλας άλλα



ΗΛΙΑΣ ΤΑΜΠΑΚΕΑΣ 11-87

Ο ΑΚΗΣ ΙΑΝΟΥ ΜΙΛΑΕΙ ΓΙΑ ΤΟΝ ΒΑΜΒΑΚΑΡΗ

Η ΠΙΟ ΜΕΓΑΛΗ ΚΑΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΠΑΡΕΑ
ΣΑΣ ΠΡΟΣΚΑΛΕΙ

ΣΚΙΑΘΟΥ 39 ΚΑΤΩ ΠΑΤΗΣΙΑ

ΓΙΑ ΧΟΡΟΥΣ ΚΑΙ
ΣΥΝΕΣΤΙΑΣΕΙΣ:
ΤΗΛ. 2010.397

ΦΙΛΙΚΕΣ ΤΙΜΕΣ
ΚΑΙ ΣΤΟ ΜΕΝΟΥ
ΤΟ ΚΡΑΣΙ ΔΩΡΕΑΝ

ΡΕΝΑ ΚΟΥΜΙΩΤΗ
ΠΕΤΡΟΣ ΜΗΛΑΣ
ΧΑΡΗΣ ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗΣ
ΕΥΑ ΓΡΗΓΟΡΑΚΗ
ΖΩΗ ΠΑΤΕΡΕΣΚΟΥ

Ο ΠΡΩΤΑΓΩΝΙΣΤΗΣ

ΓΙΑΝΝΗΣ ΦΕΡΜΗΣ

ΣΚΗΝΟΘΕΣΙΑ ΚΩΣΤΑΣ ΚΑΤΣΑΡΟΠΟΥΛΟΣ ΚΕΙΜΕΝΑ ΝΙΚΟΣ ΒΕΛΕΤΑΚΟΣ

ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ

ΤΑΣΙΑ ΒΕΡΡΑ

ΚΛΑΡΙΝΟ ΚΩΤΣΑΚΗΣ
ΚΑΙ ΟΙ ΤΣΕΧΟΙ CURSANDI

ΚΑΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΦΑΙΔΩΝ ΛΙΟΝΟΥΔΑΚΗΣ



Γραφείο Έκδοσης
Σόλωνος 85-Αθήνα 106 79
ΤΗΛ.: 3629.569
Εκδότης
Σωτήρης Νικολακόπουλος
Υπεύθυνος Σύνταξης
Στέλιος Ελληνιάδης
Σ' αυτό το τεύχος συνεργάστηκαν
Άκης Πάνου
Γιώργος Έξαρχος
Νίκος Σαββάτης
Στέλιος Βαμβακάρης
Θοδωρής Γκόνης
Γιάννης Έξαρχος
Πάνος Δημάκης
Γιάννα Κλειάσιου
Πάνος Πουρνάρας
Μίτση Βρασιδανοπούλου
Τάσος Φαληρέας
Εικονογράφημα
Γιάννης Καλαϊτζής
Δημόσιες σχέσεις
Πάνος Δημάκης
Ιδιοκτησία
Π. Δημάκης και Σια Ε.Ε.
Νομική Σύμβουλος
Βάσω Διαμαντοπούλου
Καλλιτεχνική Επιμέλεια
Ανδρέας Κιλιμάντζος
Θεσσαλονίκη
Νίκος Θεοδωράκης
Τσιμισκή-Π. Μελά 15
Τηλ. 265.708
Φωτοστοιχειοθεσία
Lexikon
Διδότου 26
Τηλ. 3639.387
Εκτύπωση
Μ. Κωνσταντινίδου & Σια Ο.Ε.
Μαρίνου Αντύπα 53
Τηλ. 9711.877
Ατελιέ
Αφοί Τζήφα
Σόλωνος 52
Τηλ. 3636.497
Βιβλιοδεσία
Δ. Δάλαρης & Σια Ε.Ε.
Διονύσου 1, Ν. Λιόσια
Τηλ. 5752.675
Τεύχος 14,
Φλεβάρης-Μάρτης '87
Τιμή δρχ. 200

Το σχέδιο του εξώφυλλου
είναι του Ηλία Ταμπακέα

ΝΤέφι



Χαρμάνι

- Η «κρίση» με την Τουρκία, η επιτυχία της Εθνικής μας στην Ολλανδία, η διένεξη για την Εκκλησιαστική περιουσία, η επιστροφή του Καζαντζίδη στη δισκογραφία, το νομοσχέδιο για τα ναρκωτικά, η παρουσία του Παπανδρέου στην έκθεση για τον Τσιτσάνη, η ανεργία κι ο πληθωρισμός, η άνοιξη, ο ξεπεσμός των κομμάτων και των «φορέων» εν γένει, ο διάλογος για τη γλώσσα και τα αρχαία ελληνικά, το ξήλωμα του Χαλάτση απ' την ΕΡΤ-1 και... ένα φοβερό χαρμάνι αντιφατικών καταστάσεων που μας ζαλίζει και μας πνίγει...
- ...και δεν μας αφήνει να χαλαρώσουμε και ν' αγαπηθούμε, αλλά – τελευταία – ούτε και να τραγουδήσουμε...
- ... μας οδηγεί και πάλι στα «βασικά», στο Μάρκο Βαμβακάρη που διαμόρφωσε το σύγχρονο λαϊκό τραγούδι, αλλά και στην επανάσταση του 1821 που διαμόρφωσε το νεότερο ελληνικό κράτος...
- ... μέσα από την ανάγκη μας να ξαναβρούμε ό,τι μας ενώνει βαθύτερα, μπροστά σ' ένα μέλλον θαμπό και αβέβαιο.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΧΟΛΙΑ	2
ΑΦΙΕΡΩΜΑ	
Μάρκος Βαμβακάρης, 15 χρόνια από το θάνατό του	11
Ο Μάρκος ήταν η Αρχή	12
ο Άκης Πάνου μιλάει για τον Βαμβακάρη	
Σφουγγάρα στην Κοκκινιά	18
Οι δίσκοι του Μάρκου στην αγορά	20
Πρέπει να 'ρθει η Δεξιά;	22
Μερικές σκέψεις του Τάσου Φαληρέα	
James Brown: Φώναξέ το δυνατά	25
Polyphone: η μεγάλη μικρή Εταιρεία	32
Ross Daly: Ένας Ιρλανδός κόλησε στην Κρήτη	34
Εικονογράφημα του Γιάννη Καλαϊτζή	42
1821 Μύθος, Θρύλος και αλήθεια	45
Αγάπα με, Σκότωσέ με! (Β' μέρος)	52
Στο στούντιο	59
BINTEO	60
BIBΛΙΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ	62
Γιάννης Λεμπέσης: Ζυμώθηκα με τη βυζαντινή μουσική	64
Δισκογραφία	65
ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΚΑΙ... ΑΛΛΑ	67
Δισκοκριτική	68

η μεγάλη φωνή της παπαδοπούλου σε μεγάλα τραγούδια

ΠΙΤΣΑ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

ΣΥ ΜΟΥ ΧΑΡΑΞΕΣ ΠΟΡΕΙΑ
ΣΤΟ ΣΤΑΥΡΟΔΡΟΜΙ
ΕΡΩΤΑ ΜΟΥ ΑΓΙΑΤΡΕΥΤΕ
ΓΚΡΕΜΙΣΤΑ
ΤΗΣ ΤΑΒΕΡΝΑΣ ΤΟ ΡΟΛΟΙ
ΜΕ ΤΕΛΕΙΩΣΕΣ
ΚΑΙ, ΠΑΜΕ ΜΙΑ ΒΟΛΤΑ
ΣΤΟ ΦΕΓΓΑΡΙ!



από την

Columbia

ΜΠΑΡ

DASARO

ΠΕΡΙΣΤΡΑΦΙΜΕΣ 150

Σ ΕΛΑΤΕΣΗ

ΤΗΛ. 5482.803



ΤΟ ΝΤΕΦΙ ΠΑΡΟΥΣΙΑΖΕΙ

ΚΩΣΤΑΣ ΒΙΡΒΟΣ ΜΙΑ ΖΩΗ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ αυτοβιογραφία



ΖΑ-Ι-ΡΑ

Ζαίρα θα 'ρθω να σε κλέψω κάποια βραδιά
απ' την αγκαλιά του Μαχαλαγιά
σβήνω απ' τον πόθο, μ' άλλον σαν σε νοιώθω
αχ! Ζαίρα μου γλυκειά (δίσ)

«...Θεωρώ το ριβλίο αυτό το σπουδαιότερο ίσως — μαζί με την «Αυτοβιογραφία» του Μ. Βαμβακάρη — απ' όσα γράφτηκαν τα τελευταία χρόνια για το ρεμπέτικο και το λαϊκό τραγούδι και ελπίζω ότι το ψύχραιμο και διεισδυτικό βλέμμα του Βίρβου θα βοηθήσει όλους μας να δούμε πιο καθαρά μερικές πρόσφατες στιγμές της πολιτιστικής μας ιστορίας...»

Γιάννης Κοντογιάννης
Δημοσιογράφος

ΣΤΙΣ ΦΑΜΠΡΙΚΕΣ ΤΗΣ ΓΕΡΜΑΝΙΑΣ

Κακούργα ματανάστευση
κακούργα ξενητεία
μας πέρνεις απ' τον τόπο μας
τα πιο καλά παιδιά

ΤΟ ΔΙΑΒΑΤΗΡΙΟ

Πικρό σαν δηλητήριο
είναι το διαβατήριο
μα όταν ζεις δίχως ελπίδα
όπου γης είναι πατρίδα

ΛΙΓΑ ΨΙΧΟΥΛΑ

Λίγα ψιχουλά αγάπης σου γυρεύω
και ως την άλλη μου ζωή θα σε λατρεύω

ΓΕΝΝΗΘΗΚΑ ΓΙΑ ΝΑ ΠΟΝΩ

Γεννήθηκα για να πονώ
και για να τυραννιέμαι
την ώρα που σε γνώρισα
βαρδιά την καταριέμαι

ΣΤΟΥ ΜΠΕΛΑΜΗ ΤΟ ΟΥΖΕΡΙ

Στου Μπελαμή το ουζερί
λόγια πικρά, κορμιά νεκρά
βλέμμα σβησμένο
Ζήση μου ψεύτρα και σκληρή
μου 'δειξες δρόμο σκοτεινό
και λαθεμένο

ΜΕΣΑ ΣΕ ΜΙΑ ΝΥΧΤΑ

Σε μια νύχτα μου 'χεις κάνει
άσπρα τα μαλλιά, μαύρη την καρδιά
Σε μια νύχτα μου 'χεις κάνει το φτωχό κορμί
σα το δέντρο που το κάψαν χίλιοι κεραυνοί
Γιατί με πρόδωσες, γιατί

Είναι ένα υλικό αυτού-
σιο, όπως το αντέγραφα από τους τοίχους
των πειθαρχείων, των αναρρωτηρίων, των απο-
χωρητηρίων, των σκοπιών και όπως το κατέ-
γραφα από ζωντανές απαγγελίες

323

Ο παλιός την κάνει έτσι
στη φοράει κοκορέτσι.

168

Μην κλαις αγάπη μου γλυκειά
που μ' έχουνε φαντάρο
θα με ξεχάσεις κάποτε
και θα φιλήσεις άλλον.

153

Γιατί με λησμονήσατε
δεν είμαι πεθαμένος
είμαι σ' ένα στρατόπεδο
μεσ' στο χαχί ντυμένος.

128

Θα 'θελα να 'μουν σουτιέν
στα στήθη τα δικά σου
για να μετρώ αγάπη μου
τους χτύπους της καρδιάς σου.

24

Τη γκόμενα μου στο στρατό
την έλεγαν Μι 'Ενα
τη χείδενα τη λάτρενα
λες κι ήτανε παρθένα.

111

Το φανταράκι στο στρατό
να μην το λησμονείτε
με γράμματα κι επιταγές
να το παρηγορείτε.

230

Πουτάνες μ' αρνηθήκατε
γιατί είμαι φαντάρος
μ' άλλους γαμιέστε έμαθ
και θα σας πάρει ο χάρος

100

Τα μακαρόνια του στρατού
όλα θα τα ενώσω
να φτιάξω जिδηρόδρομο
να 'ρθω να σ' ανταμώσω.

ντέφι

Το περιοδικό για το τραγούδι

και δίσκους και συναυλίες και σινεμά και βιβλία και βίντεο
και τηλεόραση και χιλιάδες άλλα ελληνικά θέματα



ΠΟΙΟΣ ΣΤΗ ΧΑΡΗ ΣΟΥ! ΑΝ ΓΡΑΦΤΕΙΣ ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΗΣ ΣΤΟ ΝΤΕΦΙ ΟΧΙ ΜΟΝΟ
ΘΑ ΣΟΥ ΄ΡΧΕΤΑΙ ΣΤΟ ΣΠΙΤΙ ΤΟ ΠΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΕΞΑΣΦΑΛΙΖΕΙΣ:

15%

ΕΚΠΤΩΣΗ
ΣΤΟ
ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ
ΝΤΕΦΙ

15%

ΕΚΠΤΩΣΗ
ΣΤΑ
ΜΟΥΣΙΚΑ
ΒΙΒΛΙΑ

15%

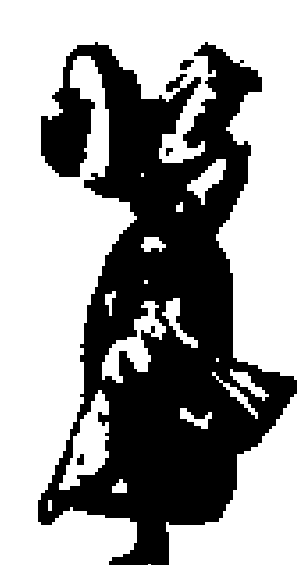
ΕΚΠΤΩΣΗ
ΣΤΟΥΣ
ΔΙΣΚΟΥΣ &
ΚΑΣΣΕΤΕΣ

20%

ΕΚΠΤΩΣΗ
ΣΤΑ
ΒΙΒΛΙΑ
ΝΤΕΦΙ

ΝΑΙ ΘΕΛΩ ΝΑ ΓΙΝΩ ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΗΣ ΣΤΟ ΝΤΕΦΙ ΓΙΑ ΕΝΑ ΧΡΟΝΟ
ΠΛΗΡΩΝΟΝΤΑΣ ΤΟ ΑΣΤΕΙΟ ΠΟΣΟ ΤΩΝ 2.040 δρχ. (ΑΝΤΙ ΚΑΝΟΝΙΚΟΥ 2.400)
ΗΠΑ 36\$, ΑΥΣΤΡΑΛΙΑ 48\$ Αυστ. ΕΥΡΩΠΗ 14£ Αγγλίας.
ΕΜΒΑΣΜΑΤΑ: Π. ΔΗΜΑΚΗΣ • ΣΟΛΩΝΟΣ 85 • Τηλ. 3629569 • ΑΘΗΝΑ

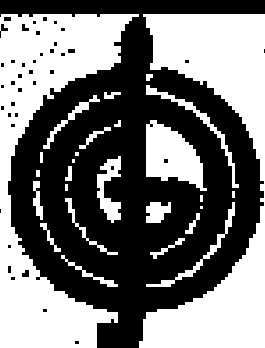
ΟΝΟΜΑ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ
ΤΗΛ. Τ.Κ.

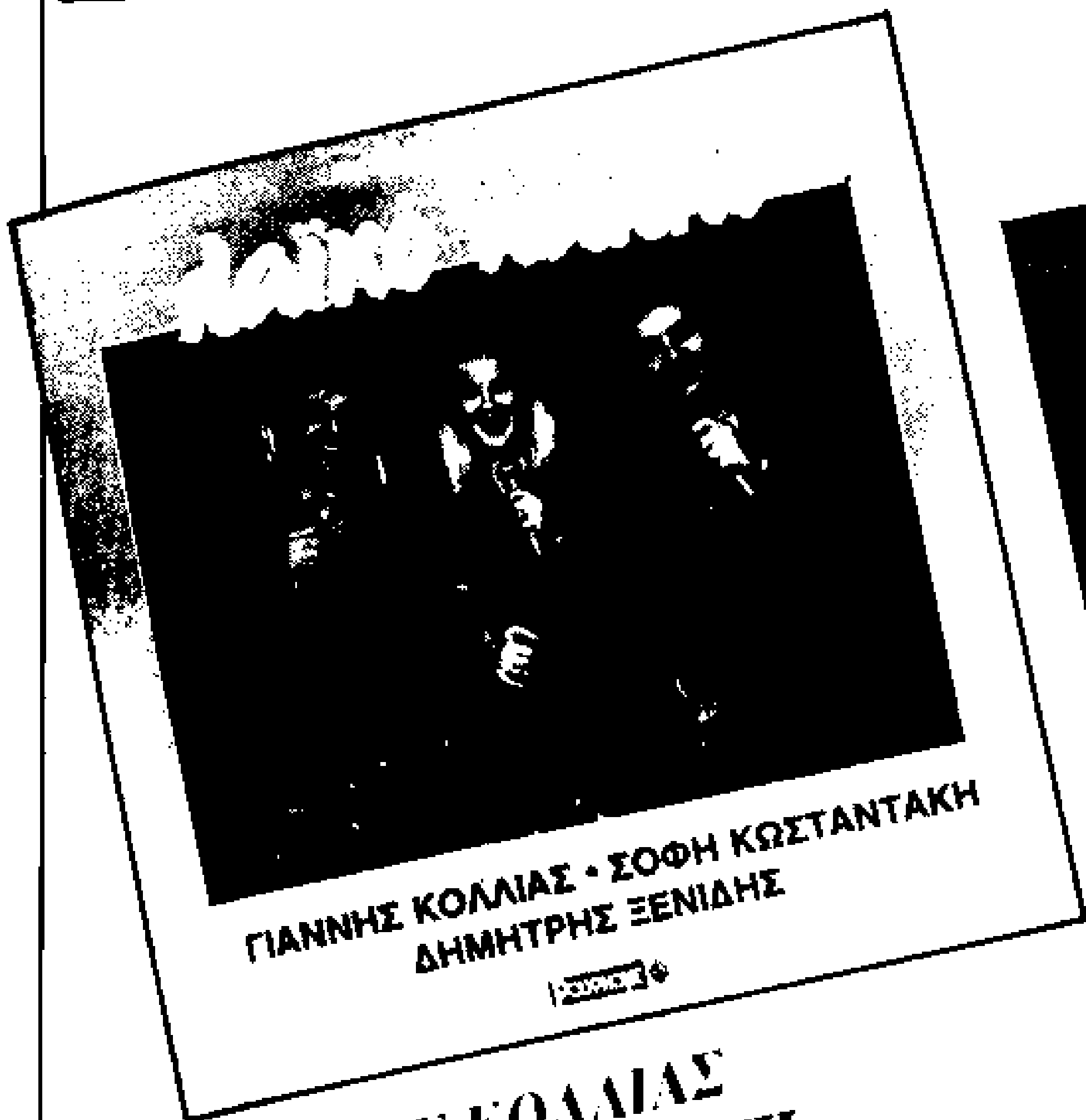


ντέφι

ΣΟΛΩΝΟΣ 85 ΑΘΗΝΑ 106 79

Οι λαϊκές επιτυχίες είναι...

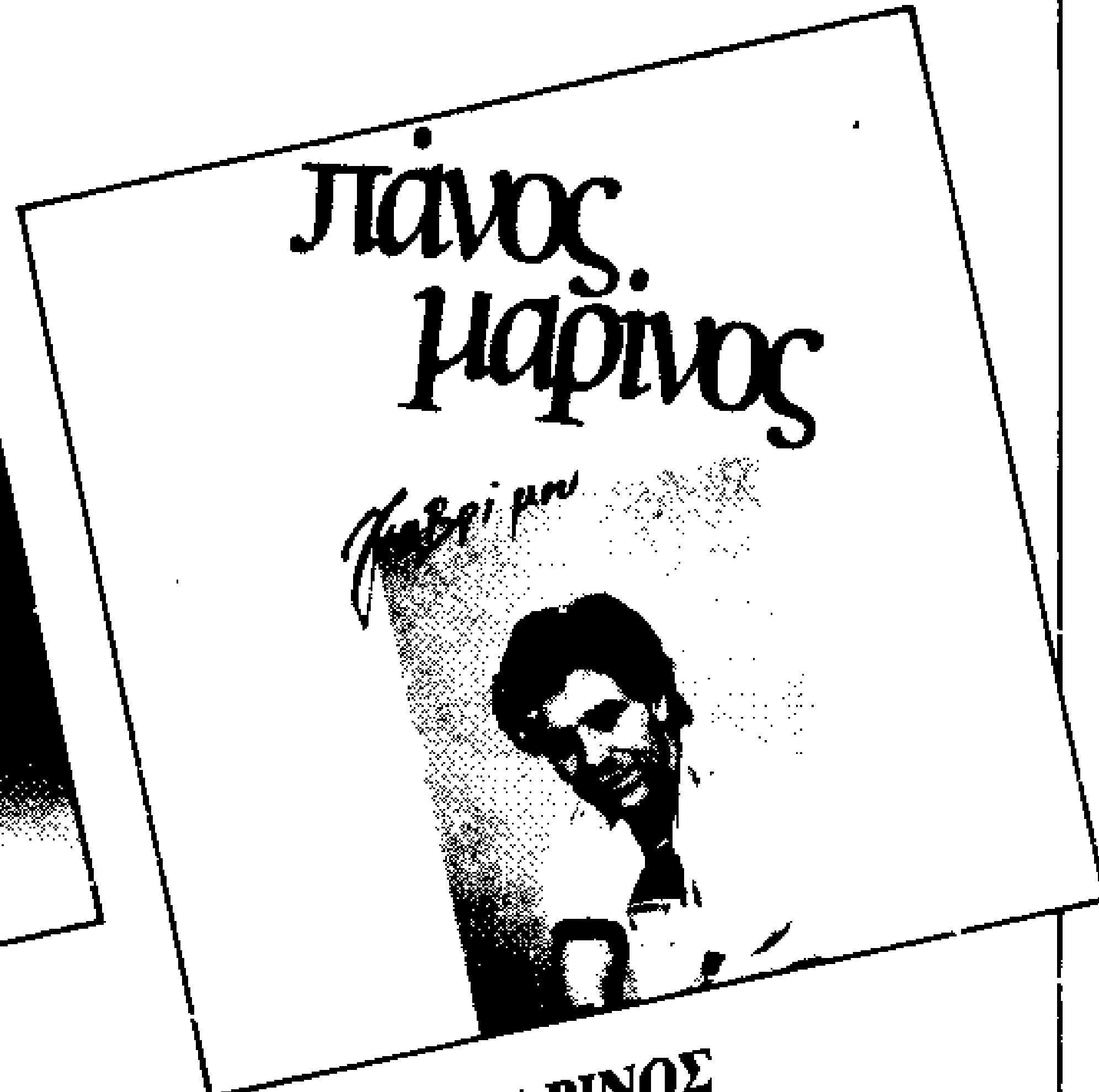
POLYPHONE 



ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΛΛΙΑΣ
ΣΟΦΗ ΚΩΣΤΑΝΤΑΚΗ
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΞΕΝΙΔΗΣ
Λαϊκό πάλκο



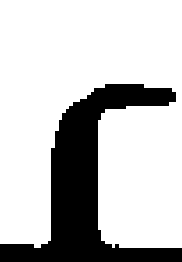
ΝΙΚΟΣ ΚΑΜΠΟΛΗΣ
Σουξέ είναι τα χείλη σου



ΠΙΝΟΣ ΜΑΡΙΝΟΣ
Γιαβρί μου

Κυκλοφορούν σε δίσκους και κασέτες

Pret á Porter

LINEA  FRATINA



ΚΟΔΡΙΓΚΤΩΝΟΣ 11Β

ΜΗ ΧΑΣΕΤΕ ΑΥΤΟΥΣ ΤΟΥΣ ΔΙΣΚΟΥΣ



ΜΠΑΜΠΗΣ ΓΚΟΛΕΣ
ΤΙ ΘΑ ΓΙΝΩ ΕΓΩ ΧΩΡΙΣ ΕΣΕΝΑ
Ο μοναδικός ερμηνευτής και ανανεωτής του αυθεντικού
ρεμπέτικου τραγουδιού.

*Από
ΦΑΛΗΡΕΑ*



Ross Daly

ROSS DALY
Για μας ο πιο ενδιαφέρων μουσικός δίσκος της Χ
Μια ολοκληρωμένη μουσική πρόταση για την μου
Ανατολής.

ΝΙΚΟΣ ΣΤΕΦΑΝΙΔΗΣ
ΚΑΝΟΝΑΚΙ



ΕΛΛΗΝΕΣ ΔΕΞΙΟΤΕΧΝΕΣ

ΝΙΚΟΣ ΣΤΕΦΑΝΙΔΗΣ
ΚΑΝΟΝΑΚΙ
Ο μοναδικός δίσκος στην Ελληνική δισκογραφία με κανο-
νάκι με τον κορυφαίο Νίκο Στεφανίδη

Αυθεντικά Ρεμπέτικα
της Αμερικής



ΑΥΘΕΝΤΙΚΑ ΡΕΜΠΕΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
Ένας δίσκος που έρχεται να φωτίσει περισσότε-
ρίεργη και γοητευτική ιστορία του Ελληνισμού
ρική.

ΝΕΕΣ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΕΣ

ΖΙΓΚ-ΖΑΓΚ ΠΛΑΝΟΔΙΟΙ ΕΡΩΤΕΣ
ΝΙΚΟΣ ΜΗΛΙΩΝΗΣ
ΒΑΝΕΣΣΑ ΤΗΣ ΝΥΧΤΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΡΩΤΑ

1821 ΜΥΘΟΣ ΘΡΥΛΟΣ και ΑΛΗΘΕΙΑ

Μια συζήτηση με τους ιστορικούς
Βασίλη Παναγιωτόπουλο, Βασίλη Σφυρόερα
και Νίκο Ψυρούκη.

Είναι κοινός τόπος ότι ορισμένα γεγονότα που η εθνική-συλλογική μνήμη τα διέσωσε ως τα σήμερα, τώρα έχουν αρχίσει να οδεύουν προς τη... λήθη. Σ' αυτά τα γεγονότα ανήκει και η επανάσταση του 1821, που πολύ σοφά επισημάνθηκε και χαρακτηρίστηκε από τους προσκαλεσμένους μας σαν «τομή» στην πορεία του νεοελληνικού έθνους και που είχε προεκτάσεις πολύ μεγαλύτερες σ' ολόκληρη τη βαλκανική χερσόνησο. Προεκτάσεις θετικές, στην πορεία του ελληνισμού αλλά και των λοιπών βαλκανικών λαών.

Για να μη μακρυγορήσω, τονίζω προλογικά

ότι, πρόκειται για ανάπτυξη σημαντικών προβληματισμών από τη μεριά των τριών ιστορικών μας με έκφραση κριτικών απόψεων πάνω στο θέμα. Παρακολουθείστε τη συζήτηση που δεν έχει καμιά απολύτως σχέση με τους τηλεοπτικούς διαλόγους των «Ανοιχτών χαρτιών».

Γιώργης Έξαρχος

ΣΗΜΕΙΩΣΗ Γ. Έξαρχου: Πιστεύω ότι θα μας συγχωρέσουν και οι συνομιλητές μας ιστορικοί και οι αναγνώστες μας που δεν μπορούμε να δημοσιεύσουμε όλο το κείμενο της συζήτησης μας για το '21. Ό,τι δημοσιεύουμε έχει την κανονική ροή της συζήτησης και είναι ένα μέρος του όλου «υλικού». Χίλια συγγνώμη.

ΨΥΡΟΥΚΗΣ: Το '21 είναι για μένα ένα πολύ σύνθετο και περίπλοκο φαινόμενο. Δεν είναι απλό. Υπήρξε η πρωταρχική γραμμή, ας πούμε, του Παπαρηγόπουλου, που το 'έλεπε σαν μια εξέλιξη της εθνικής ιδέας. Μετά ήρθε ο Κορδάτος που χτύπησε, με την κοινωνική σημασία της επανάστασης, την πιο πάνω γραμμή, για να δείξει ότι η επανάσταση είχε κοινωνικό χαρακτήρα, σαν αντίβαρο. Και το ίδιο το '21 είναι και κοινωνική επανάσταση, γιατί πήγε να βγάλει απ' την Οθωμανική φεουδαρχία τον ελληνισμό, και εθνικοαπελευθερωτική επανάσταση γιατί έβγαζε τους υπόδουλους από τον ξένο ζυγό, από την εθνική καταπίεση. Πάντοτε επιμένω ότι το έθνος είναι ένας παράγοντας που δεν μπορούμε να τον αγνοήσουμε. Αν τον αγνοήσουμε παραμορφώνονται τα πράγματα, γιατί έθνος και κοινωνική πραγματικότητα εφάπτονται και ορίζονται και κάθετα. Δηλαδή και η γλώσσα και τα ήθη και τα έθιμα κ.λπ. αποτελούν κοινωνική πραγματικότητα. Δεν ξέρω μετά από είκοσι χιλιάδες χρόνια, αλλά στην εποχή που ζούμε, η ανθρωπότητα είναι χωρισμένη σε έθνη. Λοιπόν, όταν δεν μπορείς να αναπτύξεις ελεύθερα τη γλώσσα σου, δεν μπορείς να αναπτύξεις ελεύθερα τα ήθη και τα έθιμά σου τον πολιτισμό σου, τότε δεν μπορείς και ελεύθερα να σκεφτείς, αισθάνεσαι καταπίεση, δεν μπορείς και κοινωνικά να απελευθερωθείς. Το ένα είναι δεμένο με το άλλο πολύ σφικτά. Το 1821, ήταν λοιπόν και κοινωνική και εθνικοαπελευθερωτική επανάσταση. Και εντάσσεται μέσα στο μεγάλο αυτό σύνολο των επαναστάσεων του 19ου αιώνα κι είναι ένας απ' τους πιο σημαντικούς σταθμούς. Γιατί σπάει την Ιερά Συμμαχία, τουλάχιστον στην Ευρώπη — δεν μιλάω για Λατινική Αμερική γιατί έχουμε και στη Λατινική Αμερική εκείνη την περίοδο κινήματα εθνικής ανεξαρτησίας και τα λοιπά, αλλά για να βγάλουν τους λαούς της απευθείας από τον αποικιακό ζυγό. Το 1821, λοιπόν, φέρει τεράστια αναστάτωση στην εξέλιξη του Ανατολικού ζητήματος, που είναι η διείσδυση της αποικιοκρατίας σ' αυτό το χώρο, και από την άλλη πάει να δημιουργήσει ένα κράτος, με πρωταγωνιστές το ελληνικό έθνος και την ελληνική αστική τάξη. Η αστικοποίηση που γίνεται στην Ευρώπη, στην Ελλάδα γίνεται εκτός Ελλάδας. Αυτό είναι γνωστό και το λέμε όλοι. Δηλαδή δεν δημιουργήθηκε το άστυ εδώ, και έχουμε τους φωτισμένους αστούς μας στις παροικίες που έρχονται προς τα εδώ και φέρνουν τις αστικοδημοκρατικές ιδέες προς ένα λαό που είναι σχεδόν αγροτικός. Γι' αυτό είναι και αγροτικός πόλεμος το '21.

Έτσι, το 1821 εντάσσεται και στον προβληματισμό των αγροτικών πολέμων. Δεν είναι, δηλαδή, το '21 ένα φαινόμενο, ένα γεγονός σαν αυτό της Γαλλίας όπου ο αστισμός αναπτύχθηκε εσωτερικά. Στη Γαλλία υπήρχε το πρόβλημα της πολιτικής εξουσίας της νέας αστικής τάξης και της εξάλειψης των φεουδαρχών από την πολιτική εξουσία. Εδώ είχαμε να συντρίψουμε τον Οθωμανό φεουδάρχη, να αντιμετωπίσουμε την αποικιοκρατική διείσδυση

των μεγάλων αποικιοκρατικών δυνάμεων, να κάνουμε κοινωνικό μετασχηματισμό και να αστικοποιηθούμε εκ των υστέρων.

ΕΞΑΡΧΟΣ: Επιτρέψτε μου, κ. Ψυρούκη, μία παρέμβαση. Εκείνη την εποχή, αυτό που λέτε ήταν κοινή συνείδηση, κοινός στόχος των απανταχού εξεγερμένων Ελλήνων;

ΨΥΡΟΥΚΗΣ: Όχι. Κοινός στόχος των εξεγερμένων είναι, των μεν χωρικών, απ' τη μια μεριά να πάρουν τη γη, απ' την άλλη να διώξουν, τον άπιστο κατακτητή. Αυτό είναι το εθνικό τους. Κοινός στόχος των αστών μας ήταν να δημιουργήσουν ένα σύγχρονο αστικό κράτος, με εθνική χροιά. Αλλά επειδή οι ίδιοι μεγάλωσαν και ανατράφηκαν σε μεγάλα αστικά κέντρα του εξωτερικού, είναι και φορείς εξωτερικών επιδράσεων. Δηλαδή, έχουμε, κάτι που βγαίνει μετά: τους αγγλόφιλους, τους γαλλόφιλους, τους ρωσόφιλους κ.λπ. Γιατί συνδέονται με διάφορα συμφέροντα αυτοί οι άνθρωποι. Τώρα, τι έμεινε κατά τη γνώμη μου σαν μύθος. Έμεινε σαν μύθος, μέσα στην αγροτιά, όλοι αυτοί οι ωραίοι τύποι, όπως τους εμφανίζει η λαϊκή παράδοση. Από κοντά δεν τους έζησε κανένας μας για να έχει προσωπική γνώμη. Γεγονός είναι ότι πάλαιψαν για τη λευτεριά. Έμεινε σαν παράδοση ο αγώνας για την ελευθερία, που είναι πολύ βασικό πράγμα για τον άνθρωπο. Γιατί νομίζω ότι η κοινωνία κινείται από την ανάγκη που έχει ο άνθρωπος για τη λευτεριά του, είτε απέναντι στη φύση είτε απέναντι στην κοινωνία την ίδια που τον έφτιαξε. Αυτό τον κινάει. Δεν τον κινάει τίποτ' άλλο. Και έμειναν και αρνητικές παραδόσεις και δημιουργήθηκαν και αρνητικοί μύθοι. Ο μύθος των προστάτιδων δυνάμεων. Δεν είναι μόνο θετικοί οι μύθοι. Από την άλλη ήθελα να πω, σαν πρώτη επαφή του ζητήματος, η απομυθοποίηση νομίζω ότι είναι νιχελισμός. Ο μύθος είναι ο μόνος τομέας όπου ο λαός — ακόμα, δεν ξέρω αργότερα τι θα κάνει — δεν έχει όρια στην ελευθερία της φαντασίας του. Στον τομέα αυτό είναι ακόμα ελεύθερος. Οι ήρωες της επανάστασης είναι αυτοί που ζουν μέσα στον κόσμο. Δηλαδή ο μύθος των ηρώων αυτών, είναι οι παραστάσεις που ζουν μέσα στον κόσμο. Είναι ο Διάκος, ο Παπαφλέσσας, ο Κολοκοτρώνης, έτσι όπως τους φαντάζεται ο λαός. Θέλει να φαντάζεται ωραίο τον Κολοκοτρώνη, δεν μπορεί να τον εμποδίσει κανένας. Δεν μπορείς να του καταστρέψεις αυτή την ικανότητα που έχει... Δηλαδή, δεν μπορείς να του την καταστρέψεις ό,τι και να κάνεις. Γιατί το έχει ανάγκη. Κι εκεί μπορεί ελεύθερα να φανταστεί. Βέβαια, με την αστικοποίηση της Ελλάδας, ιδιαίτερα μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο και την υποχώρηση του αγροτικού κόσμου, είναι επόμενο να υποχωρεί ο μύθος του '21. Μα δεν χάνεται. Η ανάγκη της ελευθερίας δεν ξεριζώνεται.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ: Αυτό το ξεκίνημα μ' αρέσει. Πράγματι είναι σημαντικά αυτά τα τρία επίπεδα για τα οποία μίλησε ο κ. Ψυρούκης. Το επίπεδο θα έλεγα της πολιτιστικής ταυτότητας του '21, το επίπεδο της οικονομίας και

Βασίλης Παναγιωτόπουλος (Ιστορικός)



Γεννήθηκε το 1932 στη Μεσσήνη. Σπούδασε στη Φιλοσοφική Σχολή Αθηνών (Τμήμα Ιστορικό και Αρχαιολογικό). Από το 1960 ως το 1965 εργάστηκε σαν βοηθός έρευνας στο Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών. Συνέχισε σπουδές Ιστορίας στη Γαλλία (1965), στην Ecole Pratique des Hautes Etudes στο VI Τμήμα. Στην ίδια σχολή εργάζεται από το 1967. Από το 1985 εργάζεται ως ιστορικός ερευνητής στο Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών του Ε.Ι.Ε. Έχει δημοσιεύσει μελέτες για προβλήματα της Τουρκοκρατίας και της Ελληνικής Επανάστασης. Τελευταίο του βιβλίο είναι το «Πληθυσμός και οικισμοί της Πελοποννήσου - 13ος-18ος Αιώνας», Ιστορικό Αρχείο Εμπορικής Τράπεζας της Ελλάδος, Αθήνα 1985.

47

της πολιτικής συγκρότησης και το επίπεδο της λαϊκής βάσης του αγώνα. Πράγματι ο λαός αυτός είναι πάνω από 90% αγροτικός. Επομένως οποιουδήποτε χαρακτήρα εξέγερση και να γινόταν σ' αυτή τη χώρα θα είχε ένα αναμφισβήτητο λαϊκο-αγροτικό χαρακτήρα. Σ' αυτό νομίζω είμαστε σύμφωνοι απολύτως. Εδώ προκύπτει βέβαια και ένα άλλο. Αν στην ιστορία, οι λαϊκές-αγροτικές εξεγέρσεις είχανε ποτέ κάποια προοπτική, ή με άλλα λόγια ένα μοντέλο κοινωνικής οργάνωσης και κρατικής συγκρότησης. Εγώ προσωπικά δεν νομίζω.

ΕΞΑΡΧΟΣ: Ένα είδος μετάβασης, που να αποσκοπεί σε κάτι συγκεκριμένο;

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ: Ναι... Μετάβασης, σ' ένα άλλο τύπο κοινωνικής οργάνωσης. Επομένως όσο κι αν είμαστε σύμφωνοι με τον αγροτικό χαρακτήρα των μεγάλων λαϊκών δυνάμεων που πήρανε μέρος στην επανάσταση, αυτό δεν φτάνει για να χαρακτηρίσουμε την επανάσταση σαν αγροτική. Έχουμε ανάγκη να περάσουμε σε άλλα επίπεδα, το επίπεδο της παιδείας και της οικονομίας, της πολιτικής. Σ' αυτά τα διαπλεκόμενα επίπεδα αρχίζει να μπαίνει ένα καινούριο πρόβλημα το «εθνικό και κοινωνικό». Η συζήτηση για τη σχέση των δύο αυτών όρων είναι μεγάλη και έχει καταντήσει να μην είναι πια καθόλου πρωτότυπη.

Για να την υπερβούμε, προτείνω να συγκροτήσουμε μια άλλη πρόταση με τους ίδιους βέβαια όρους, που θα έλεγε ότι το εθνικό είναι κοινωνικό. Ο κοινωνικός δηλαδή χαρακτήρας του '21 είναι ο εθνικός του χαρακτήρας. Όχι γιατί κάθε φορά το εθνικό υποχρεωτικά ταυτίζεται με το κοινωνικό, αλλά γιατί οι συνθήκες του τέλους του 18ου και των αρχών του 19ου αι. για το χώρο της οθωμανικής αυτοκρατορίας, έβαλαν την προοπτική ενός εθνικού κράτους. Αυτό νομίζω, αποτελεί την μεγάλη κοινωνική αλλαγή

της εποχής. Και εκεί βλέπω ότι το εθνικό κράτος στην Οθωμανική αυτοκρατορία δεν μπορούσε παρά να στηρίζεται σ' έναν εθνικό πολιτισμό. Και αυτός ο πολιτισμός πια γίνεται η κινητήρια δύναμη και ο συνδετικός κρίκος όλων των δυνάμεων που θα πρέπει να κάνουν την εθνική επανάσταση, δηλαδή την κοινωνική αλλαγή μέσα στην Οθωμανική αυτοκρατορία.

Θα έλεγα ότι στο επίπεδο της μυθολογίας τα πράγματα πάνε καλά. Πρέπει να πω ότι θεωρώ την Ελλάδα φρέσκια χώρα και φρέσκια κοινωνία κι όχι τόσο παλιά, όπως κάποιοι νομίζουν, κι ότι επίσης έχει ανάγκη από μυθολογία. Εθνική μυθολογία, δηλαδή πολιτισμική μυθολογία. Έχει ανάγκη από έναν ιδεατό κόσμο ο οποίος θα είναι το πλαίσιο μιας εθνικής κουλτούρας. Εγώ θα προτιμούσα αυτή η εθνική κουλτούρα να είναι όσο γίνεται πιο έγκυρη, να έχει λιγότερες αντιφάσεις. Αλλά αυτές είναι οι επιθυμίες του μελετητή κι όχι οι πραγματικές.

Μετά, ο θρύλος υπάρχει. Φοβάμαι ότι πολλές φορές είναι ένας θρύλος που είναι καθησυχαστικός, λειτούργησε καθησυχαστικά, μπορεί κάποτε να λειτούργησε και δημιουργικά. Δημιουργικά κυρίως στο θέμα της εθνικής κινητοποίησης. Αυτό που είπε ο κ. Ψυρούκης για την ανάγκη της ελευθερίας, που έχει μια κοινωνική διάσταση πια, πέρα από την πατριωτική, νομίζω ότι λειτούργησε πολύ σωστά. Κι απ' αυτή την άποψη θα έλεγα ότι αυτός ο εθνικισμός που εμείς κατά καιρούς του βάζουμε κάποια ερωτηματικά, κι εγώ εξακολουθώ να του βάζω, αυτός ο εθνικισμός έπαιξε ένα δημιουργικό ρόλο στη συγκρότηση της νεο-ελληνικής κοινωνίας. Δηλαδή, δεν μπορούμε να αρνηθούμε ότι μέσα από κάποιες μυθολογίες, από κάποιες θρυλικές παραστάσεις της εθνότητας, τελικά φτιάχτηκε αυτή η ίδια η εθνότητα. Ξεκινώ βέβαια με την ιδέα ότι η νεοελληνική εθνότητα δεν είναι προκαταβολικά συγκροτη-

μένη, είναι προς κατασκευήν και ένας τρόπος με τον οποίο διαμορφώνεται είναι και ο θρυλικός. Αντίθετα από όσα πιστεύαμε παλιότερα, για την κυριαρχία του «οικονομικού» στους όρους της συγκρότησης της ελληνικής κοινωνίας, σήμερα φαίνεται ότι πρέπει να σχετικοποιήσουμε την παλιά άποψή μας. Μετά από τις μελέτες της οικονομικής εξέλιξης του 19ου αι. που έχουν πρόσφατα πραγματοποιηθεί είδαμε ότι ο ελληνισμός ξεκίνησε από μηδενικές προϋποθέσεις για να φτιάξει μια οικονομία, μια μοντέρνα βιομηχανία. Πάντως αυτό που ξέρουμε πάρα πολύ καλά είναι ότι στο 19ο αι., η ελληνική οικονομία χρειάστηκε να συγκροτηθεί από το μηδέν, όχι γιατί καταστράφηκε στον πόλεμο, αλλά γιατί δεν υπήρχε.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ: Με 7 ή 8% αστικό πληθυσμό.

ΣΦΥΡΟΕΡΑΣ: Αστικό πληθυσμό, και τι είδους αστικό πληθυσμό; Πληθυσμό μικρών πόλεων, πόλεων της Ανατολής των πέντε, των δέκα χιλιάδων κατοίκων, και σπάνια περισσότερων, με απασχόληση κυρίως αγροτική. Άλλωστε δεν έχει σημασία ο αριθμός των κατοίκων, αλλά η λειτουργία της πόλης. Αν κοιτάξουμε, για παράδειγμα, δικαιιοπρακτικά έγγραφα της Αθήνας της εποχής αυτής, που ο πληθυσμός της έφθανε στους εφτά-οχτώ, έστω δέκα χιλιάδες κατοίκους θα διαπιστώσουμε ότι το μεγαλύτερο μέρος του ανδρικού πληθυσμού το αποτελούν αγρότες και μικροκτηματίες. Πόσοι ήταν οι βιοτέχνες στην Αθήνα; Ελάχιστοι, κι αυτοί πολλές φορές ήταν και αγρότες.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ: Δεν έχει σημασία γιατί οι βιοτέχνες παρείχαν υπηρεσίες, δεν παρήγαγαν προϊόντα για τη χώρα.

ΨΥΡΟΥΚΗΣ: Έχουμε λοιπόν ότι είναι ένα από τα θετικά της επανάστασης η αστικοποίηση του ελληνικού κόσμου.

ΣΦΥΡΟΕΡΑΣ: Έχουμε ένα μεγάλο ποσοστό αγροτικού πληθυσμού. Από το άλλο μέρος έχουμε τους «αστούς», της διασποράς και τους λόγιους, κάποτε λογίους-εμπόρους. Αλλά πολλές φορές έχω αναρωτηθεί: ως ποιο βαθμό οι λόγιοι της διασποράς, ειδικά στα τελευταία πενήντα χρόνια της Τουρκοκρατίας, μπόρεσαν να επηρεάσουν τη συνείδηση του ελληνικού λαού. Πιο συγκεκριμένα: σε πόσους Έλληνες έφτασαν οι ιδέες της Ευρώπης, πόσους άγγιξε ο νεοελληνικός διαφωτισμός. Μήπως τελικά ήταν μια κίνηση χίλιων, χίλιων πεντακοσίων προσώπων σ' ένα πληθυσμό ελληνικό δυο εκατομμυρίων ατόμων — κύριε Παναγιωτόπουλε γνωρίζετε καλύτερα από μένα τα δημογραφικά, διορθώστε με αν κάνω λάθος στο σύνολο του πληθυσμού. Πόσοι ήταν αυτοί; Και ποια ήταν η διάδοση των ιδεών μέσα από τα βιβλία που κυκλοφορούσαν στον ελληνικό χώρο; Εντούτοις δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία ότι τις μάχιμες δυνάμεις τις απετέλεσε σχεδόν αποκλειστικά ο αγροτικός πληθυσμός. Αυτός ο αγροτικός πληθυσμός γιατί πολεμούσε; Όπως είπε ο Ψυρούκης, αν κατάλαβα καλά, κοινωνικός θα θεωρηθεί ο χαρακτήρας της Επανάστασης, όσον αφορά το στόχο για την κατάλυση της οθωμανικής φεουδαρχίας...

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ: Εγώ διαφωνώ με τον όρο φεουδαρχία.

ΣΦΥΡΟΕΡΑΣ: Τον χρησιμοποιώ τελείως συμβατικά. Ενάντιον του οικονομικού κατεστημένου της οθωμανικής αυτοκρατορίας, ας χρησιμοποιήσουμε ένα όρο του συρμού. Αλλά ας δούμε, ο αγρότης όταν σήκωσε τα όπλα, όταν ακολούθησε τον Κολοκοτρώνη ή τον Υψηλάντη ή τον Μαυρομιχάλη γιατί πολεμούσε; Ήξερε πως πολεμά για την πατρίδα του και για τη θρησκεία του. Αυτό βγαίνει μέσα από όλα τα κείμενα, από τα πιο επίσημα ως τα πιο προσωπικά γράμματα των αγωνιστών. Βγαίνει από όλα τα Απομνημονεύματα, από τον Μακρυγιάννη και τον Κολοκοτρώνη, ως τον Κανέλλο Δεληγιάννη. Αν εξαιρέσουμε την προκήρυξη του Μπαλή στην Άνδρο, για τη γνησιότητα της οποίας έχω λόγους να αμφιβάλω, όλα τα κείμενα της Επανάστασης επαναλαμβάνουν στερεότυπα ότι ο αγώνας είναι υπέρ πίστεως και πατρίδος. Νομίζω πως δεν χρειάζεται να αναφερθώ σε συγκεκριμένα παραδείγματα.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ: Σημασία έχει για ποιο πράγμα μιλάμε εμείς. Εκείνοι μπορεί να αγωνίζονται «υπέρ πίστεως και πατρίδος», κι εμείς να λέμε ότι αγωνίζονται για τη συγκρότηση του εθνικού τους κράτους. Δεν είναι αντιφατικό εμείς να λέμε ότι μιλάνε για την συγκρότηση του εθνικού τους κράτους κι εκείνοι να μιλάνε υπέρ πίστεως και πατρίδος.

ΨΥΡΟΥΚΗΣ: Σημαίνει ότι το στοιχείο της λαθεμένης συνείδησης πρέπει να το παραδεχτούμε. Δηλαδή ο αγωνιστής τούτος νομίζει ότι είναι για το σταυρό που πολεμάει. Στην πραγματικότητα πολεμούσε για το εθνικό αστικό κράτος. Για την εθνική του εστία.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ: Θα πρόσθετα εδώ, ότι αν ήταν πάρα πολύ αντιφατικό να πολεμάει για το σταυρό και ταυτόχρονα για το εθνικό του κράτος, ενδεχομένως θα υπήρχε πρόβλημα. Αλλά στη συγκεκριμένη περίπτωση, αν πάρουμε υπόψη μας τη θρησκευτική-πολιτισμική διχοτομία της Οθωμανικής αυτοκρατορίας (Μουσουλμάνοι-Χριστιανοί) θα καταλάβουμε καλύτερα τα εθνικά κινήματα.

ΨΥΡΟΥΚΗΣ: Συγγνώμη που σε διακόπτω. Ο θρησκευτικός παράγοντας, στην περίπτωση των Βαλκανίων, είναι στενά δεμένος με τον εθνικό και τον οικονομικό παράγοντα.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ: Βεβαίως, και θα χρησιμοποιήσω ένα στοιχείο το οποίο νομίζω, εικονογραφεί πάρα πολύ ωραία τη διχοτομία αυτή. Το 1821 έγινε όπως ξέρουμε επαναστατικό δικαίω, η δήμευση των «εθνικών κτημάτων». Πρόκειται για κτήματα τα οποία ανήκαν στους Οθωμανούς υπηκόους. Απ' αυτή τη δήμευση αποκαλύφθηκε ότι είχε φτιαχτεί μία μεγάλη γαιοκτησία, αυτή που λέμε χονδρικά τσιφλίκι, το οποίο έχει πάρα πολλές αποχρώσεις και το οποίο κατά 95% ήταν στα χέρια των Οθωμανών και κατά 5% στα χέρια Ελλήνων χριστιανών. Αυτό σημαίνει ότι ένα μεγάλο τμήμα των χριστιανικών πληθυσμών ζούσαν κάτω από κοληγικές σχέσεις, τις πιο επώδυνες δηλαδή οικονομικά σχέσεις στον αγροτικό χώρο.

Βασίλης Σφυρόερας, Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών



Γεννήθηκε το 1921 στην Απείρανθο της Νάξου (Σημ.: το χωριό που έχει τώρα πρόεδρο το Μανώλη Γλέζο). Σπούδασε Ιστορία και Αρχαιολογία στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Υπηρέτησε ως καθηγητής κατά την περίοδο 1950-1956 στο Γυμνάσιο Νάξου και στο Ιεροδιδασκαλείο Βελλάς Ιωαννίνων. Συντάκτης του Κέντρου Ερεύνες του Μεσαιωνικού και Νέου Ελληνισμού από το 1956. Διδάκτωρ της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών (1965), υφηγητής της Ιστορίας της Νεωτέρας Ελλάδος (1969), εντεταλμένος υφηγητής της ίδιας έδρας από το 1970. Μέλος του Διοικητικού Συμβου-

λίου της Εταιρείας Ιστορικών Σπουδών επί του Νεωτέρου Ελληνισμού, της Ελληνικής Επιτροπής Σπουδών Νοτιοανατολικής Ευρώπης και μέλος άλλων ελληνικών επιστημονικών εταιρειών. Μέλος της εκδοτικής επιτροπής των περιοδικών «Μνημοσύνη», και «Μικρασιατικά Χρονικά». Πραγματοποίησε επιστημονικές ερευνητικές αποστολές στο Άγιον Όρος, στα Μετέωρα και σε νησιά του Αιγαίου πελάγους και έλαβε μέρος σε διεθνή συνέδρια. Δημοσίευσε πολλές μελέτες και άρθρα για θέματα και πρόσωπα της νέας Ελληνικής Ιστορίας αυτοτελώς και σε επιστημονικά περιοδικά.

Βλέπουμε ότι αυτή η διχοτομία δεν ήταν απλώς συμβολική, ήταν μία διχοτομία η οποία είχε και οικονομική και κοινωνική βάση. Επομένως δεν ήταν δευτερεύων ο κοινωνικός αγώνας και απομονωμένος από τον εθνικό, ένας ο εθνικός και άλλος ο κοινωνικός. Ο εθνικός είναι και κοινωνικός αγώνας.

ΣΦΥΡΟΕΡΑΣ: Καμιά αντίρρηση. Θα πρόσθετα ότι όταν λένε «πολεμάμε υπέρ πίστεως και πατρίδος» εννοούν ακριβώς αυτό: Μάχομαι εναντίον των αλλοθρήσκων Οθωμανών για να φτιάξω τη δική μου πατρίδα, την ανεξάρτητη πατρίδα μου. Ο Έλληνας αγρότης του '21 αυτό ακριβώς έχει στο νου του, δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία κατά τη γνώμη μου. Το σύνθημα «υπέρ πίστεως και πατρίδος», που χρησιμοποιείται τόσο συχνά στη διάρκεια του Αγώνα όχι μόνο συνοψίζει τους στόχους της επανάστασης, αλλά και συγκινεί. Ας λάβουμε, εξάλλου, υπόψη μας το πνευματικό επίπεδο του λαού μας την εποχή εκείνη, ας λάβουμε υπόψη μας το δέσιμο των απλών ανθρώπων με την εκκλησία, με τη θρησκεία γενικότερα. Νομίζω πως δεν πρέπει να το ξεχνάμε αυτό, άλλωστε οι σχετικές μαρτυρίες αφθονούν... Όπως όταν έλεγαν Πατρίδα, εννοούσαν αναμφισβήτητα ένα ελεύθερο κράτος, όπου δεν θα υπήρχε κυρίαρχος άλλος από τον ίδιο το λαό. Όσο τώρα για τους λόγιους της εποχής που έσπευσαν από τις χώρες της Κεντρικής και της Δυτικής Ευρώπης ή από τη Ρωσία για να πολεμήσουν ή να προσφέρουν άλλες υπηρεσίες — αυτούς που ο Κανέλλος Δεληγιάννης αποκαλεί στα Απομνημονεύματά του μειωτικά «φερέοικους» — δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία ότι επηρέασαν αποφασιστικά και την ιδεολογική και την πολιτική πορεία του Αγώνα. Η προετοιμασία του Αγώνα, δεν χρειάζεται νομίζω να επιμείνουμε σ' αυτό, από τους Έλληνες της διασποράς πραγματοποιήθηκε. Προέρχονταν βέβαια από αγροτικές τάξεις, αλλά δεν μπο-

ρούν να θεωρηθούν φυσικά ότι κουβαλούσαν μαζί τους την νοοτροπία του αγρότη.

Οι αγροτικές ομάδες ακολούθησαν, γιατί έβλεπαν ότι γη θα γίνει και πάλι δική τους, ότι το κράτος θα είναι δικό τους. Θυμόμαστε όλοι, νομίζω, τις συζητήσεις που έγιναν στη Βοστίτσα, στη μυστική συνέλευση του Ιανουαρίου του 1821. Συμμετέχουν σ' αυτήν μόνο προεστώτες — κοτζαμπάσηδες, και κληρικοί. Συμμετέχουν βέβαια, απ' όσο θυμάμαι, και άλλοι που δεν αναφέρονται ως πρόκριτοι, είναι ίσως κάποιοι γαιοκτήμονες, που βέβαια όπως γνωρίζουμε δεν έχουν τσιφλίκια: η μεγάλη γαιοκτησία ανήκει στους Οθωμανούς. Εκεί, σ' αυτή τη συνέλευση ρωτάει κάποιος τον Παπαφλέσσα: Ναι, να επαναστατήσουμε. Όταν όμως φύγουν οι Τούρκοι, ποιος θα κυβερνήσει τη χώρα; Ο κοτζάμπασης θέλει να διαδεχθεί στη διοίκηση τον Τούρκο που θα φύγει, γιατί ήδη έχει στα χέρια του μια δύναμη. Ο αγρότης εκείνη τη στιγμή, δεν μπορεί να κάμει τίποτ' άλλο παρά ν' ακολουθήσει τον ισχυρό της περιοχής. Ήχουν ίσως παράξενα αυτά για όσους δεν έχουν μελετήσει τα κείμενα, αλλά νομίζω πως δεν είναι εύκολο να αντικρουσθούν. Ο στρατός της Επανάστασης αποτελείται από ομάδες, που σχηματίζονται, εξοπλίζονται και τροφοδοτούνται από τους δυνατούς της επαρχίας, τουλάχιστον στην πρώτη περίοδο, στους πρώτους μήνες του Αγώνα. Είτε Λόντος λέγεται, είτε Ζαΐμης, είτε Δεληγιάννης, είτε Μαυρομιχάλης μπορεί να συγκεντρώσει διακόσιους, πεντακόσιους, εξακόσιους αγρότες και να σχηματίσει το δικό του στρατιωτικό σώμα, που συγχρόνως αποτελεί και μια πολιτική δύναμη. Δεν θέλω να πω ότι όλος ο στρατός της Επανάστασης αποτελείται από τέτοιες ομάδες μονάχα. Αλλά οι ομάδες αυτές αναμφισβήτητα υπήρχαν — προκύπτει από τα ίδια τα κείμενα του Αγώνα. Οι αγρότες αυτοί ξέρουν πολύ καλά ότι δεν αγωνίζονται για τον επι-



Ψυρούκης Νίκος (Ιστορικός)

Γεννήθηκε το 1926 στην Αίγυπτο. Σπούδασε ιστορία στο πανεπιστήμιο Καρόλου Δ' στην Πράγα της Τσεχοσλοβακίας. Ζει στην Ελλάδα.

Βιβλία που έχει γράψει:

1. Ανοιχτός Φάκελλος της ΚΥΠ – Έκδοση «Αιγαίου», Λευκωσία (ΚΥΠΡΟΣ), 1984.

2. Το Κυπριακό Ζήτημα – Έκδοση «Ομάδας Εργασίας», Αθήνα.

3. Η διαμάχη στο Αιγαίο – Έκδοση «Επικαιρότητα», Αθήνα.

4. Η ένταξη της Ελλάδας στην Ε.Ο.Κ. και ο άλλος δρόμος – «Επικαιρότητα», Αθήνα.

5. Η Μικρασιατική Καταστροφή – «Επικαιρότητα», Αθήνα.

6. Ο Επίκουρος και η εποχή μας – «Επικαιρότητα», Αθήνα.

7. Ιστορία της αποικιοκρατίας (7 τόμοι) – «Επικαιρότητα», Αθήνα.

8. Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας 1940-1974 (4 τόμοι) – «Επικαιρότητα», Αθήνα.

9. Ιστορικός χώρος και Ελλάδα – «Επικαιρότητα», Αθήνα.

10. Η Νεοελληνική εξωτερική πολιτική – «Επικαιρότητα», Αθήνα.

11. Ο φασισμός και η 4η Αυγούστου – «Επικαιρότητα», Αθήνα.

12. Το νεοελληνικό παροικιακό φαινόμενο – «Επικαιρότητα», Αθήνα.

13. Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος – «Επικαιρότητα», Αθήνα.

κεφαλής τους, αλλά για το διώξιμο του Τούρκου. Εκείνη τη στιγμή κάνουν αγώνα για την ελευθερία. Ο φίλος μας ο Βασίλης ο Κρεμμυδάς έχει γράψει κάπου, αν θυμάμαι καλά, ότι η συμμετοχή των κοτζαμπάσηδων στον Αγώνα ήταν ένα είδος επένδυσης στη μελλοντική εξουσία. Ως ένα βαθμό και για ορισμένες περιπτώσεις μπορώ να δεχθώ ότι αυτή η άποψη δεν απέχει από την πραγματικότητα. Όμως γενικότερα πιστεύω – και το δέχονται σήμερα σχεδόν όλοι οι υπεύθυνοι ιστορικοί – ότι ο Αγώνας του '21 ήταν εθνικοαπελευθερωτικός στην ευρύτερη σημασία του όρου.

ΕΞΑΡΧΟΣ: Εκείνη την εποχή ο ισχυρός, ο δυνατός, ο τοπάρχης, από πού αντλούσε όλες αυτές τις δυνάμεις και ποιά ήταν η σχέση του με τον Τούρκο;

ΣΦΥΡΟΕΡΑΣ: Αρμοδιότερος ν' απαντήσει θα ήταν ο Παναγιωτόπουλος στο ερώτημα από πού αντλούσε τη δύναμή του ο πρόκριτος, ο κοτζάμπασης. Θα παρακαλούσα όμως να ολοκληρώσω, και θα ήθελα στο σημείο αυτό και την άποψη του κ. Ψυρούκη. Ο κοτζάμπασης ήταν ένα διοικητικό όργανο τοπικής εμβέλειας, που βέβαια συνεργαζόταν με τους Τούρκους, που βέβαια είχε ανάγκη από την επικύρωση των Τούρκων για να ασκεί την εξουσία και βέβαια εξυπηρετούσε το Οθωμανικό κράτος σε φορολογικά και άλλα διοικητικά προβλήματα, αλλά με κανένα τρόπο δεν ήταν όργανο των Τούρκων, όπως τουλάχιστο χρησιμοποιούμε σήμερα το χαρακτηρισμό αυτό.

ΨΥΡΟΥΚΗΣ: Εφόσον ήταν χριστιανός έπαινε να είναι ανώτερος των Τούρκων. Δηλαδή η διχοτόμηση που έκανε η Οθωμανική αυτοκρατορία σε πιστούς και άπιστους, κι αυτούς τους τοποθετούσε άμεσα σε πολύ μειονεκτική θέση. Ο τελευταίος δηλαδή με το τρύπιο βρακί Τούρκος έστεκε κοινωνικά πιο ψηλά απ' αυτούς.

ΕΞΑΡΧΟΣ: Και τα επίσημα στοιχεία μέχρι τα σήμερα, της επίσημης παιδείας, ότι η εκκλησία είχε τύχει προνο-

μίων την εποχή εκείνη;

ΨΥΡΟΥΚΗΣ: Βεβαίως.

ΕΞΑΡΧΟΣ: Δηλαδή ο προνομιούχος κληρικός, ο προνομιούχος κοτζάμπασης σε σύγκριση με τον τελευταίο με το τρύπιο βρακί κολλήγο Τούρκο, ήταν παρακάτω;

ΨΥΡΟΥΚΗΣ: Ο Τούρκος με το τρύπιο βρακί ήταν πιο ψηλά. Ήταν ο πιστός. Άλλο τώρα αν ο κοτζάμπασης είχε τη δυνατότητα να δώσει στον Πασά ή στον Μπέη το πουγκί του και έτσι τον αγόραζε.

ΣΦΥΡΟΕΡΑΣ: Είχε μια δύναμη αναμφισβήτητη ο κοτζάμπασης. Ο επίσκοπος, ο μητροπολίτης επίσης ασκούσε επιρροή.

ΨΥΡΟΥΚΗΣ: Αλλά ο κατακτητής τον έσφαζε όποτε ήθελε.

ΣΦΥΡΟΕΡΑΣ: Βέβαια, και δεν είναι σπάνιες οι περιπτώσεις. Και δεν μπορώ να δεχθώ πως ό,τι έκανε ο κοτζάμπασης το έκανε για να υπηρετήσει τον Τούρκο, καθώς είχε γραφτεί παλιότερα. Ο Τούρκος ήταν η εξουσία και ο κοτζάμπασης επιδίωκε να καρπωθεί από τις σχέσεις του με την εξουσία. Το συμφέρον του υπηρετούσε και ακριβώς αυτός είναι ο λόγος που και πριν από τον αγώνα έχουμε τρομερές συγκρούσεις μεταξύ κοτζαμπάσηδων, που επιδίωκαν να πετύχουν κάποια προνόμια, κάποια πλεονεκτήματα πολιτικά ή οικονομικά.

Στην Πελοπόννησο ιδιαίτερα μαρτυρούνται συχνά αυτές οι διαμάχες οικογενειών, που οδηγούν σε εξόντωση του αντιπάλου. Δεν θα δίσταζα να τοποθετήσω μέσα στη «μυθολογία» τη γνώμη που επικρατεί στους πολλούς, συνήθως στους ιστορικά απληρόφορητους, ότι από τη μια μεριά βρίσκονταν οι κοτζαμπάσηδες, συνασπισμένοι, αλληλοϋποστηριζόμενοι, κι απ' την άλλη η αγροτική «τάξη». Κι όμως είναι γνωστό πως αυτή την εποχή υπάρχει μια σύγχυση και μία ασάφεια όσον αφορά το διαχωρισμό των κοι-



Ν. Ψυρούκης, Β. Σφυρόερας και Β. Παναγιωτόπουλος
στα γραφεία του «Ντεφινύ»

νωνικών ομάδων. Αυτό φαίνεται στην οργάνωση και στη σύνθεση των στρατιωτικών σωμάτων του Αγώνα. Ο απλός αγωνιστής που ανήκει στο σώμα ενός κοτζάμπαση, μπορεί την άλλη μέρα να βρίσκεται στο σώμα του Νικητάρá ή του Κολοκοτρώνη και να το θεωρεί πολύ φυσικό.

Νομίζω όμως ότι ξεφύγαμε κάπως από το θέμα και πρέπει να προσπαθήσουμε να τα μαζέψουμε. Ας ξαναγυρίσουμε στο τόσο πολυσυζητημένο θέμα του χαρακτήρα της Επανάστασης. Τόσο ο Ψυρούκης, όσο και ο Παναγιωτόπουλος έθεσαν πολύ σωστά το ζήτημα, δηλαδή το τι εννοούμε όταν λέμε κοινωνικός χαρακτήρας ή κοινωνικός εθνικός χαρακτήρας και ως ποιο βαθμό μέσα στον εθνικό χαρακτήρα υπάρχει και ο κοινωνικός, στην πλατεία, κατά την άποψή μου, διάστασή του. Άλλωστε στη νεότερη ιστορική έρευνα αυτά είναι ξεκαθαρισμένα σε ικανοποιητικό βαθμό.

ΨΥΡΟΥΚΗΣ: Εκεί που υστερούμε παγκόσμια όχι μόνο στην Ελλάδα, είναι πάνω στο εθνικό θέμα. Είναι πίσω η επιστήμη ακόμα. Πάντως για να κάνουμε ένα παραλληλισμό, ο εθνικός χαρακτήρας δεν έχει καμμία σχέση με τον αναβιωμένο εθνικισμό στα Βαλκάνια σήμερα. Εκείνον θα τον έλεγα εγώ εθνικοαπελευθερωτική έξαρση. Κι άλλο ο εθνικισμός. Θέλαν να ελευθερωθούν... δεν θέλανε να επιβληθούν σ' άλλα έθνη.

Μπορούμε να φέρουμε το παράδειγμα της Γαλλίας. Η Γαλλία δεν είχε ξένο κατακτητή κι όμως είχε εθνικό ζήτημα. Για κείνη, που δεν γνώριζε εθνική καταπίεση, το εθνικό συνίστατο στη συγκρότηση του εθνικού αστικού κράτους χωρίς διώξιμο ξένου δυνάστη.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ: Λοιπόν, αυτό να κρατήσουμε, ότι είναι αγώνας για τη συγκρότηση του εθνικού κράτους.

ΨΥΡΟΥΚΗΣ: Προϋπόθεση της εθνικής συνείδησης.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ: Πώς μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε εδώ αυτή την έννοια; Νομίζω, ότι είναι λάθος να πιστεύουμε ότι πρώτα υπάρχει η εθνική συνείδηση του νέου ελληνισμού και μετά φθάνουμε στον αγώνα για το εθνικό κράτος. Αυτά πάνε μαζί. Μέσα στις συνθήκες της πολυεθνικής Οθωμανικής αυτοκρατορίας γεννιέται με πάρα πολύ μεγάλη συμβολή του πολιτισμικού παράγοντα, αυτή η νέα ελληνική εθνική συνείδηση. Αυτή δεν είναι υποχρεωτικό να έχει το ίδιο βάθος σε όλους τους πληθυσμούς σε όλες τις περιοχές οι οποίες λίγο πολύ διεκδικήθηκαν αναδρομικά από το ελληνικό κρατικό σχήμα, ή όλους τους λαούς οι οποίοι κάποτε αισθάνθηκαν ότι ανήκουν σ' αυτή την κουλτούρα. Δηλαδή, ένα μεγάλο τμήμα των χριστιανικών βαλκανικών πληθυσμών, οι οποίοι είναι όχι μόνο πολυμυγείς ως προς την απώτερη εθνολογική τους προέλευση αλλά και ως προς την κουλτούρα τους, μπορεί μάλιστα να έχουν διπλή και τριπλή κουλτούρα, γλωσσική, θρησκευτική, ηθών και εθίμων. Όλοι αυτοί βρίσκονται σε μία διαδικασία ανακάλυψης της εθνότητάς τους. Και εκεί μπορεί να μιλήσεις για το δημιουργικό ρόλο που έπαιξε η ελληνική επανάσταση στα Βαλκάνια συνολικότερα. Δηλαδή ότι έβαλε το πρόβλημα του εθνικού κράτους στα ανεθνικά Βαλκάνια. Έπαιξε το ρόλο ενός μοντέλου το οποίο ακολουθήθηκε κι από άλλες εθνότητες. Στα ανεθνικά Βαλκάνια, με πρωτοπόρο την ελληνική επανάσταση, γεννήθηκε η εθνική συνείδηση, όχι μόνον η ελληνική αλλά και των άλλων βαλκανικών λαών. Κι αυτό όχι επειδή οι Έλληνες είμαστε, οι εκλεκτοί και οι επαναστάτες, αλλά γιατί είμαστε η ευνοημένη μορφωτικά, πολιτισμικά ομάδα, στην αυτοκρατορία.

Συνεχίζεται...



ΔΙΣΚΟΙ - LYRA - ΤΑΙΝΙΕΣ

ΟΙ ΕΠΙΤΥΧΙΕΣ ΤΗΣ ΧΡΟΝΙΑΣ

ΝΙΚΟΣ ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥ



«Μέσω νεφών»

ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ



«Όχι πιασγυρίσματα»

Λ. ΚΟΚΟΤΟΣ-Φ. ΛΑΔΗΣ



«Το ποτάμι»

Τραγ. Ε. Τσαγκάρη
Κ. Λεοντίδης & η Σ. Μπέλου

ΙΣΙΔΩΡΑ ΣΙΔΕΡΗ



«Ερωτικές κόντρες»

ΓΛΥΚΕΡΙΑ



«Μάτια μου»

**Σ. ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΕΙΟΥ
ΒΙΚΥ ΜΟΣΧΟΛΙΟΥ**



«Στους ανήσυχους δρόμους»

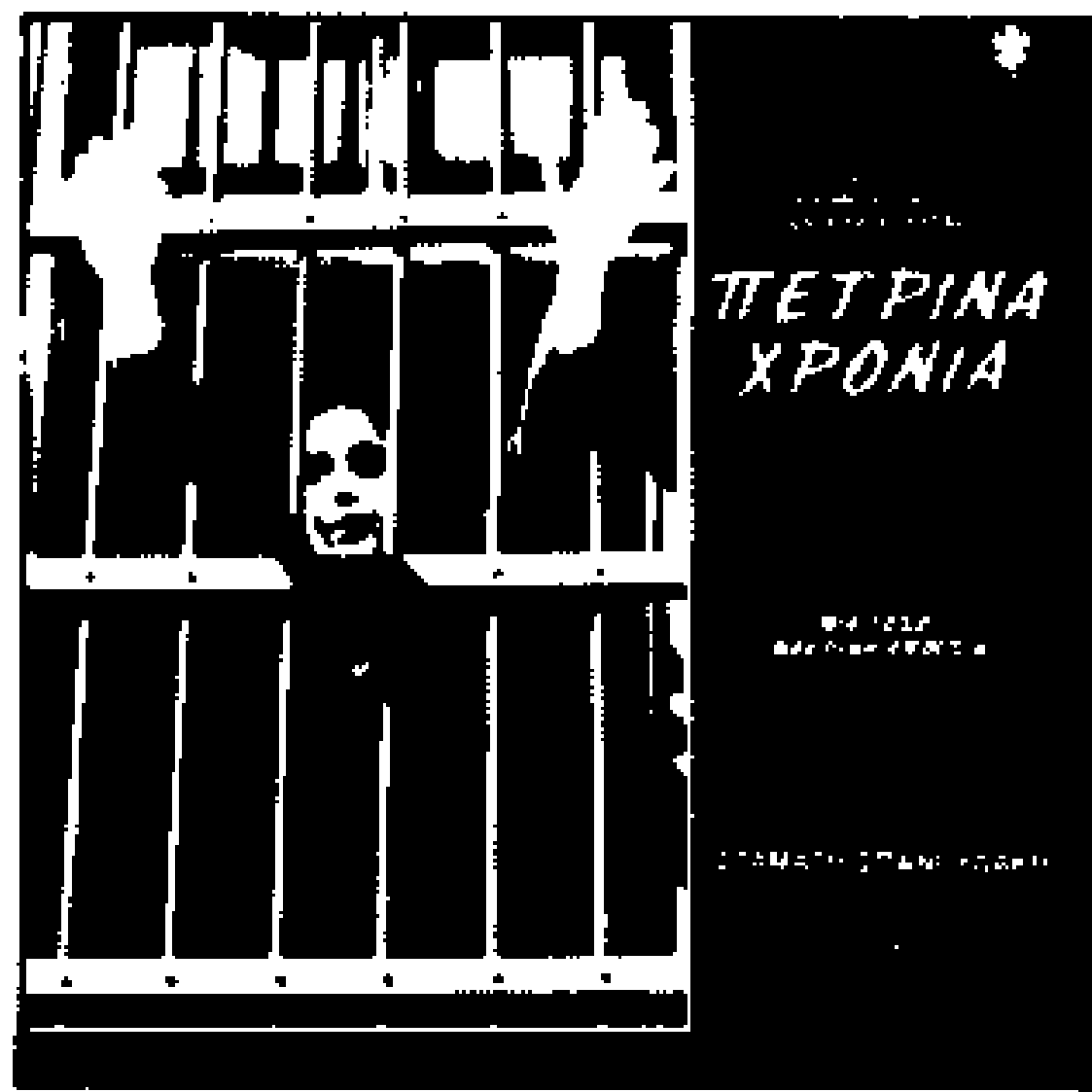
**ΜΙΜΗΣ ΠΛΕΣΣΑΣ
ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΑΤΣΑΡΟΣ**



Μουσική συνάντηση 2

Τραγ. Γ. Δημητράς
Π. Ξανάκη, Κλεοπάτρα
Α. Ζαφειρόπουλος

ΣΤΑΜΑΤΗΣ ΣΠΑΝΟΥΔΑΚΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ ΖΟΥΓΑΝΕΛΗΣ



«Πέτρινα χρόνια»

ΓΙΑΝΝΗΣ ΖΟΥΓΑΝΕΛΗΣ



«Σουξέ»

**ΣΤΑΜΑΤΗΣ ΣΠΑΝΟΥΔΑΚΗΣ
ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΑΡΒΑΝΙΤΑΚΗ**



«Κοντραμπάντο»

ΓΙΑΝΝΗΣ ΓΙΟΚΑΡΙΝΗΣ



«Αυτόγραφο»

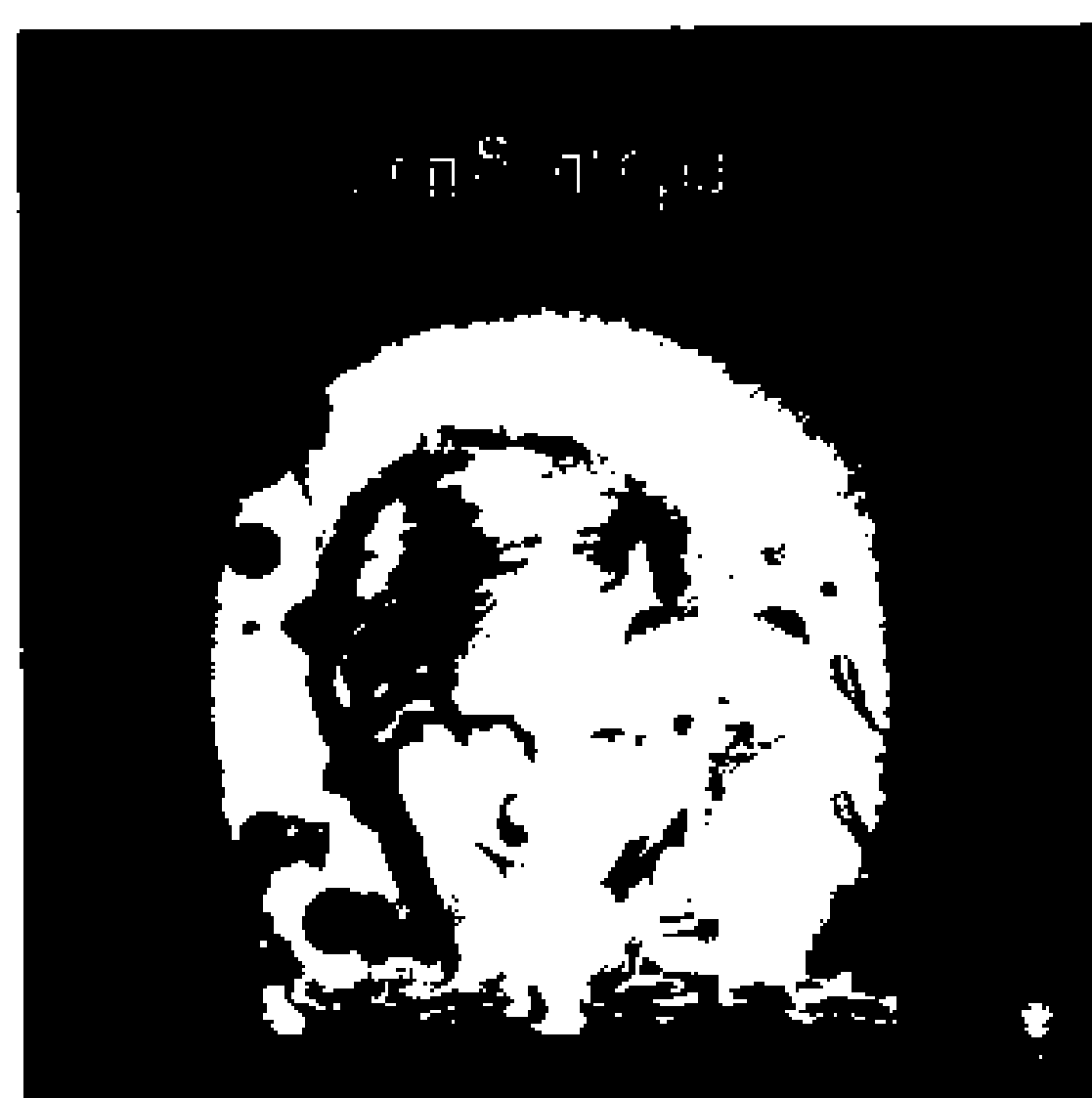
ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΓΕΡΜΑΝΟΣ



«Ζωντανή περιπέτεια»

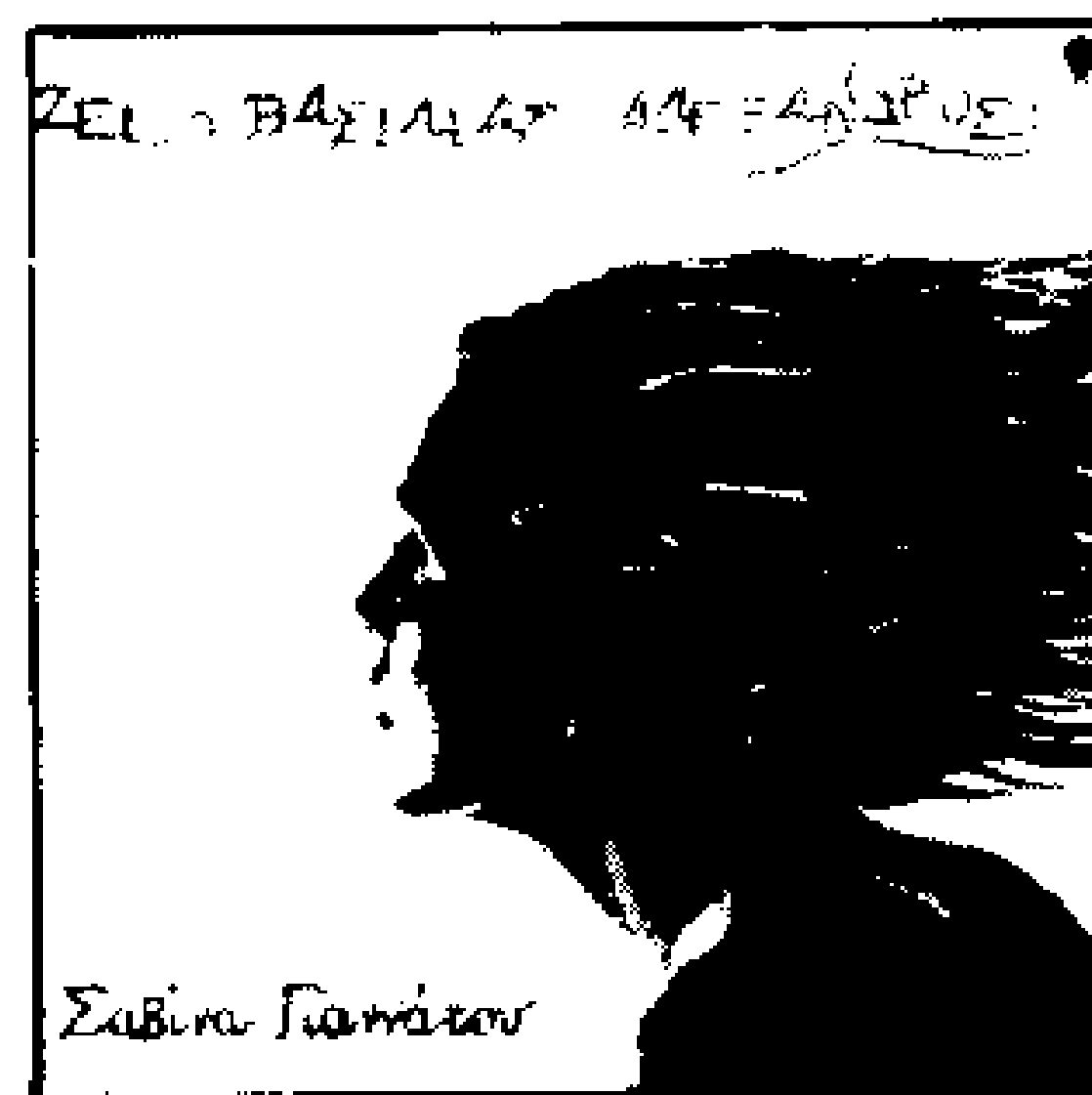
Ζωντανή ηχογράφηση από
το θέατρο Λυκαβηττού

ΛΕΝΑ ΠΛΑΤΩΝΟΣ



«Λεπιδόπτερα»

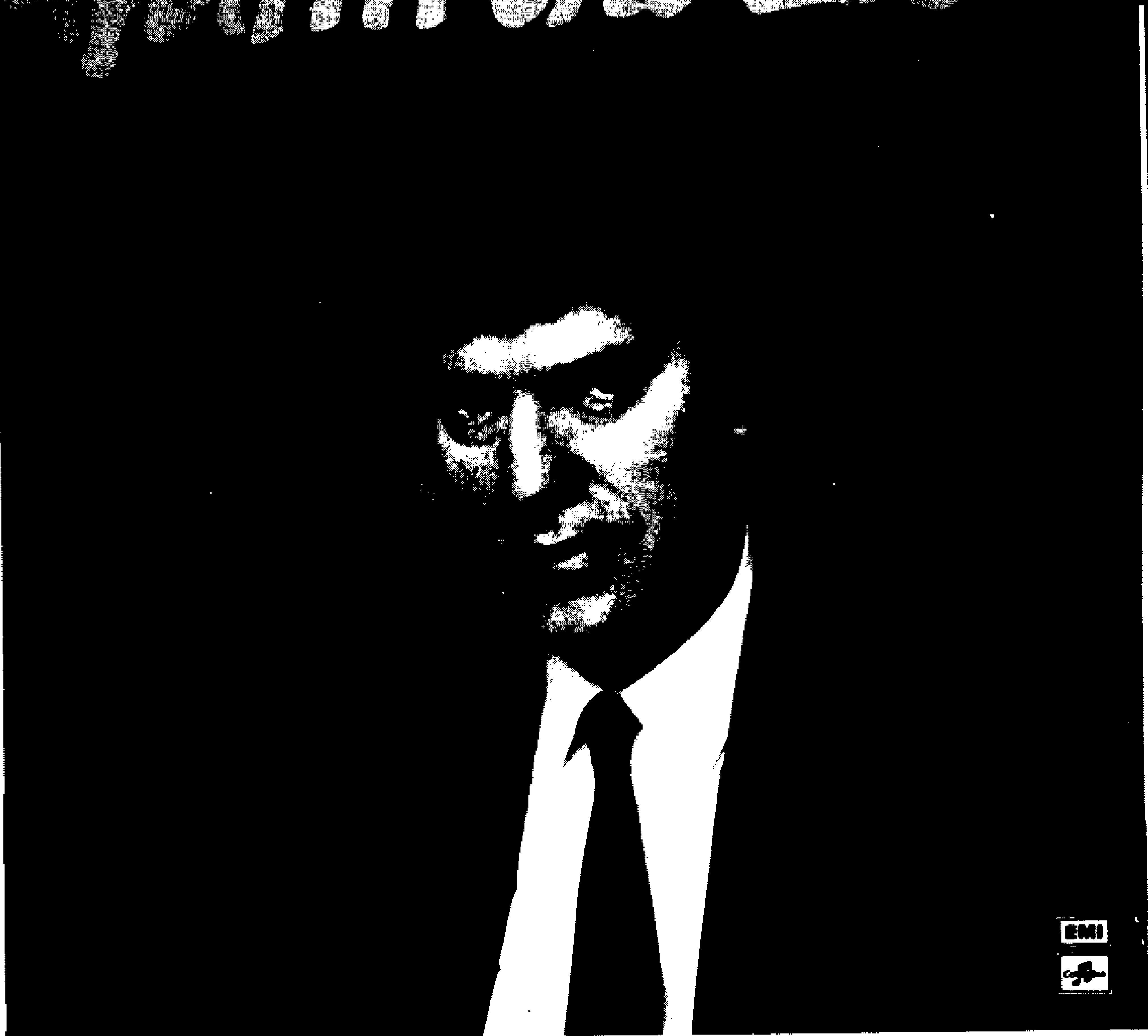
ΣΑΒΙΝΑ ΓΙΑΝΝΑΤΟΥ



«Ζει ο βασιλιάς Αλέξανδρος»

ΧΡΗΣΤΟΣ ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ ΛΕΥΤΕΡΗΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

Μην πωλό Ζηλ



ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΒΕΛΗΣ

Ο Λαϊκός δίσκος της χρονιάς

απο την



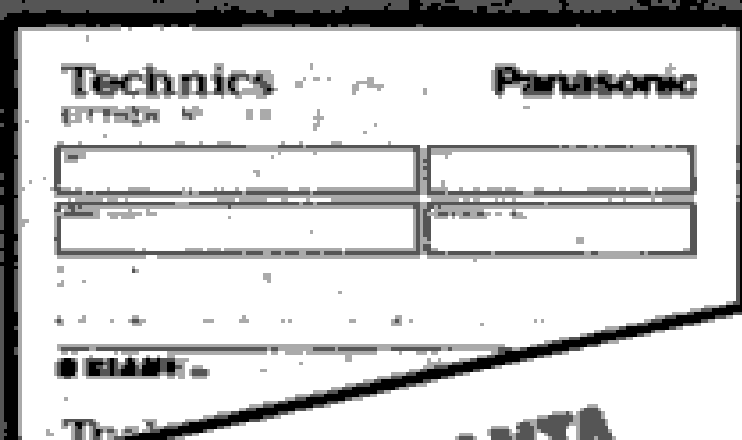
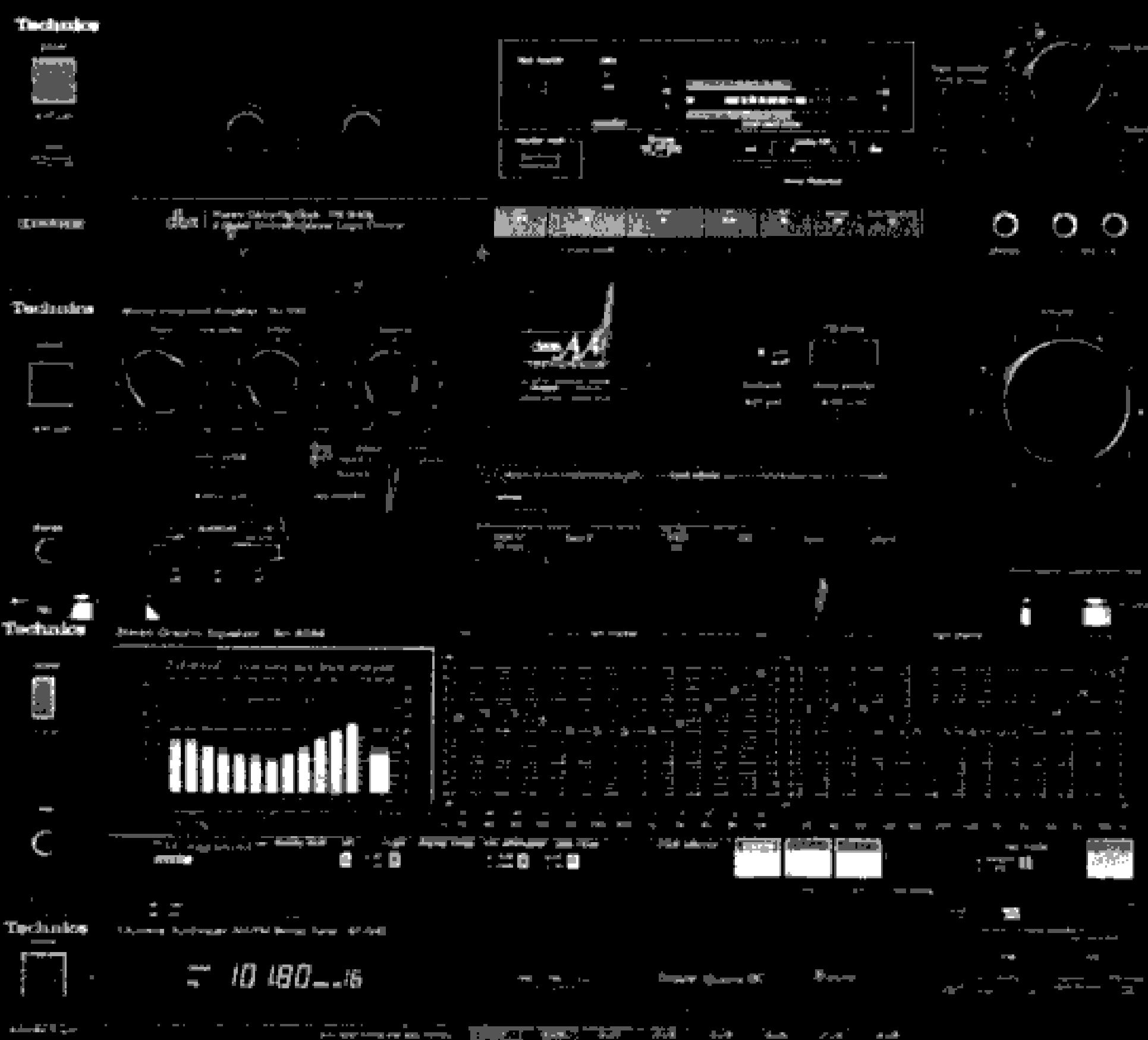
ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΤΕ ΤΗΝ ΤΕΛΕΙΟΤΗΤΑ



COMPACT
disc
DIGITAL AUDIO

Technics

ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ
ΤΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ
ΣΗΜΕΡΑ



ΖΗΤΑΤΕ ΠΑΝΤΑ
ΤΗΝ ΕΓΓΥΗΤΗ
ΚΑΙ ΤΙΣ ΕΛΛΗΝ ΟΔΗΓΙΕΣ
ΧΡΗΣΗΣ ΤΗΣ ΒΙΑΝΕ



ΑΘΗΝΑ: ΣΟΛΩΜΟΥ 39 • 106 82 • ΤΗΛ. 3609.621 ΘΕΣ/ΝΙΚΗ: Β. ΟΛΓΑΣ 253 • 546 56 • ΤΗΛ. 429.141